

Odesa – Gammalsvenskby – Krym

Oktober 2013

Ulla och Sven Olof Nilsson, Kerstin Söderström, och Jorid Williamson från Västervik, Britt-Mari och Torbjörn Holmer från Skadom, Torkel Jansson och Grete Solberg från Uppsala, Kerstin Zedigh, Gunvor och Sven Arne Flodell från Stockholm samt Bo Ahlnäs och Erik Lindholm från Åland deltar tillsammans med mig i höstens resa till Ukraina. Det är ett synnerligen intressant resesällskap som skulle vara värt en egen skildring. Ett par har varit någon dag i Gammalsvenskby tidigare men för de allra flesta är det en ny bekantskap. Vi flyger torsdagen den 17 oktober med LOT via Warszawa till Odesa, där en buss väntar oss. Chauffören har med sig sin flickvän, som också kommer att följa med under resan.

Efter att ha väntat på guiden Laura en stund tar oss bussen en med på en tur genom staden. Laura berättar på en närmast felfri engelska i ett intensivt tempo om staden och alla sevärdheter vi passerar. Hon hinner nästan inte andas mellan satserna som fylls med ett informationsflöde som söker sin like. Namn och årtal flyter ymnigt fram och hennes kärlek till hemstaden, en av de mest europeiska av de ryska städerna, går inte att ta miste på. Den mest detaljrika presentationen får väl Katarinastatyn med alla dess figurer och reliefer.

Odesas tre första ledargestalter, José de Ribas, Armand Emmanuel du Plessis de Richelieu och Michail Semjonovitj Vorontsov, drar också till sig uppmärksamhet. Den senares hustru hade Pusjkin en affär med under sin förvisning till Odesa. För övrigt är Odesa bara några år yngre än Gammalsvenskby. Båda tillkom som en följd av Rysslands erövringar av turkiskt område norr om Svarta havet.

Laura beskriver också de enorma katakomberna, världens i särklass längsta, som underminerar Odesa. De skapades på 1800-talet, när man bröt den gula, porösa kalkstenen för att använda till byggnader.

Vi klarar rundvandringen till fots i Odesas mest centrala delar utan att drabbas av regnet från de lågt hängande molnen. Från statyn över Katarina den stora går vi till Richelieustatyn, Potemkintrappan, Pusjkinstatyn och vidare till den ståtliga Operan, som vi faktiskt har tillfälle att titta in i. Vi får det liksom av misstag. Man tar fel på oss och medlemmarna i en tysk grupp som har tillåtelse. En liten överraskning!

Operan, exteriör

Operan, interiör

Så kör oss bussen till hotellet på Risjeljevskaja, Tjornoje More, där vi tillbringar natten. Det är det gamla Intouristhotellet i staden och håller en ganska god standard.

På fredagsförmiddagen ger vi oss i väg mot Gammalsvenskby, dit vi anländer sent på eftermiddagen. Busschauffören kör inte den vanliga vägen i Nikolajev, så vi missar den restaurang utanför staden, där vi brukar äta: Vi får nöja oss med ett enklare mellanmål på en bensinmack. Men det kompenseras mer än väl av den kvällsmåltid vi bjuds på av våra värdfamiljer. Vid infarten till Schlangendorf stannar vi till för det obligatoriska fotot av skylten som välkomnar på ukrainska, tyska, svenska och engelska. Den sattes upp i samband med kungabesöket 2008.

Våra värdar den här gången är familjerna Tormoz och Annas, Norberg och Kozak samt Maria Norberg. Det visar sig att Tormoz har ett kattfritt hem, vilket blir räddningen för oss, eftersom en av våra deltagare är allergisk mot katter. Anna Annas tar emot sina gäster vid grinden och syns vara en smula bättre än hon vid mitt besök i april-maj. På sitt rättframma sätt beklagar sig Maria Norberg över att hon bara får två gäster men jag har mitt försvar klart. Hennes som Viktor får tre, så tillsammans har Norbergs flera än någon av de andra.

På grund av regnet har Naberezjna, den oförlikneliga Strandvägen, förvandlats till en lervälling och för säkerhets skull kommer vi in på gatan norrifrån, när vi skall stanna vid Malmas hus, för att bussen inte skall fastna utan ha nedförsbacke. Det är inte utan att jag njuter av att kunna visa gruppen byn

från dess mera blöta sida. Det förmedlar på något sätt en sannare bild av livet där än en solig sommardag med fyrtio graders värme kan göra.

Bo Ahlnäs har förmånen att hos Viktor Norberg få dela rum med chauffören och dennes flickvän, ett arrangemang som faktiskt utfaller till allas belåtenhet, inte konstigare än i de ukrainska liggvagnarna. Mitt emot Viktors hus bor Andreas, tobaksodlaren, vars lilla företag ständigt går med förlust. Vi träffar honom en dag på byn, där han trots allt trivs med sitt bohemiska liv, långt borta från den svenska huvudstaden, där han kanske rätteligen hör hemma.

Borgmästaren har avgått, sannolikt på grund av korruption, och arbetar nu i Moskva. Hon lydde inte mitt råd den 1 maj 2012 att inte bli en Corleone. Trösten är att exilen numera är betydligt behagligare än under de värsta åren av terror. Byn sköts därför av tjänstemän. Man väntar förstås ännu förgäves på vatten och gas. Vattenmätare har inköpts men de insamlade pengarna räcker inte till installationen. Man ser på många ställen nedgrävda gasledningarna men projekten har uppenbarligen stannat upp. Vattnet kommer och går, oftast finns det på morgonen och på kvällen. Kolet fortsätter säkert att vara den främsta värmekällan på vintern.

Hos Malmas har den döda schäferhunden Bax ersatt av en ny jycke, som gläfsar litet grand, kanske främst av rädsla. Det är tänkt att han skall bli samma gårdvar som sin föregångare. Han får sällskap av en ny katt, en trefärgad skönhet, och alla de andra djuren. Följdriktigt bjuds vi på anka men det kunde lika gärna ha kunnat vara gås, duva, och gris. Lilija Malmas gör varje måltid till en kulinarisk högtid.

Malmas nya hund

Lördag förmiddag har det mesta av vätan torkat upp, men det blåser en del. I ukrainsk-ortodoxa kyrkan är det bröllop. Det är Sasja Gvozdiks bror som gifter sig och festligheterna kommer att hålla på ett par dagar. Natthimlen kommer att lysas upp av fyrverkeriet, precis som under valborgsmässöfirandet i våras.

Vi besöker åldringsinternatet, där vi samlas i matsalen för ett samtal med Milita Praolova och Lidija Utas. Som vanligt berättar Milita om sina upplevelser under kriget, deportationen till Tyskland och förvisningen till Komi SSR. Lidija kan då och då inflika en kortfattad kommentar, ofta med en humoristisk poäng. Men så småningom tröttnar Milita på ett sätt som hon tidigare inte brukat göra och Lidija får chansen att på sitt eftertänksamma, lågmälda och vältaliga sätt komma till tals. Milita avbryter och tycker att Lidija skall tala högre så att alla kan höra. Ovanligt generöst. Lidijas ansikte

genomgår under samtalet stora förändringar, allteftersom hon uttrycker de mest skiftande känslor. Som någon av deltagarna säger: Den kvinnan är begåvad. Efter viss tvekan och mycket trugande sjunger Lidija en tysk soldatvisa från kriget och några andra sånger, en del av dem tillsammans med oss andra.

Efteråt visar Lidija på trappan upp den man hon särskilt tar hand om på internatet. Det finns både stolthet och litet av provokation i hennes ansiktsuttryck. Det kan ibland vara svårt att riktigt förstå Lidijas karltycke, men det har alltid funnits där. Hon har just berättat om hur hon mycket tidigt skaffade sig en finsk man under tiden i Komi. Men hon har förlorat flera barn under sitt liv och sonen Arvid, som är jurist i S:t Petersburg, vet hon sedan länge inte något om. Men Lidijas engagemang i sin internatskamrat kanske inte är helt problemfri. Alkoholen lurar och Maria Malmas, hennes kusin, talar om oförstånd.

Lidija med kavaljer

På eftermiddagen går vi till gravgården med Viktor Norberg som en av ciceronerna. Vi har anledning att med uppskattning se hur de flesta gravstenar är försedda med porträtt av de avlidna. Det bidrar till att gör rundvandringen till en berättelse om många märkliga människoöden.

Viktor Norberg och sonen Valdemar med svärföräldrarnas grav

Efteråt passerar vi gammalsvenskbyskylten, där gruppen förevisas:

Gruppen vid Gammalsvenskbyskylten

Sedan går vi längs Naberezjna och gör ett kort uppehåll i den gamla svenska kyrkan, där en ortodox aftonbön just hålls. Det är prästen som växelsjunger med kören. "Herre förbarma dig", "Gospodi pomiluj" är de böneord som bäst kan urskiljas.

Söndagen upptas av två gudstjänster, den ena i tyska kyrkan klockan 10 och den andra i den ukrainsk-ortodoxa klockan 14. Under den första gudstjänsten tas det som vanligt för givet att jag skall predika, trots att jag inte haft tillfälle att förbereda mig. Men barnkören sjunger och jag får tillfälle att särskilt vända mig till barnen och lära dem en av mina favoritdikter i den svenska litteraturen, som jag tycker fångar något av både dagens bibeltext och det centrala i den kristna tron, förmodligen utan att det varit poetens avsikt, Gunnar Ekelöfs "Att lida är svårt".

En tolvåring, som närmast ser ut som en fullvuxen ung kvinna, gratuleras. Elsa Kozenko läser en dikt och Sven Bjerlestam snart på väg till Sverige och Svenskbyföreningens höstfest framför en hälsning. Det är inte så många svenskar i gudstjänsten, av de äldre bara Maria Malmas, Elsa Kozenko, Emma Utas och Maria Norberg. Maria Malmas tar sig fram med rullator, annars verkar det inte vara något fel med humöret. Elsas energi är okuvlig. Det tycks finnas hur mycket kraft som helst i hennes späda kropp. Det gäller också Maria Norberg. Emma verkar dock något dämpad.

I den ukrainsk-ortodoxa kyrkan har vi mässa. Prästen Oleksandr Kvitko är på gott humör, när han hälsar oss välkomna och kostar på sig några små skämt om kommunisterna i Ukraina: De åker inte Lada och tillbringar inte sina semestrar i Ryssland. I stället åker de omkring i eleganta Mercedes och söker sina utflyktsmål i Västeuropa. Som vanligt hjälper han till vid distributionen.

Efteråt presenterar vi oss för varandra. Nina Klimenko läser en av sina dikter, men tyvärr kan några av byns kvinnor inte hålla riktigt tyst. De har ibland svårt för att respektera Nina, som dock är en av byns begåvningar trots det handikapp som gör att hon inte hör.

Kungatoaletten har fått en vattentunna på taket. Men det spörjes om arrangemanget fungerar. Troligen får man lita till torrdasset bredvid. Minnesmärket över de under Stalinåren bortförda skym nästan av en ymnig spikklubbsrabatt. Djungeltelegrafan har däremot fungerat utmärkt för den gamla fysikläraren står beredd vid kyrkporten med sina handarbetsalster. Jag tror inte att kommersen blir särskilt god den här dagen. Men hur det nu är, så går jag därifrån med ett litet konstverk – jag får det för vilket gång i ordningen vet jag inte helt gratis. En fullständigt oförtjänt förmån!

Katarina Kozak, dotter till Lilija Malmas

Vi halv tiotiden på måndagen hämtar vi upp alla färdigpackade resenärer och beger oss till skolan för att delta i en engelsklektion med Larisa Belej som lärare. Tyvärr undervisar hon inte i svenska på måndagar. Det blir en livlig lektion som handlar om fördelar och nackdelar med ett sabbatsår eller ett studieavbrott. Vi svenskar deltar i samtalet på samma villkor som eleverna. Det är nog flera av oss som inte tidigare har hört det engelska ordet "gap year" och vi är imponerade över den pedagogik som Larissa använder. Vi får också reda på en hel del om villkoren för högre studier i Ukraina, inte minst ur ekonomisk synvinkel. Självklart är det mycket dyrare att studera i Kyjiv än i Cherson. En del av eleverna föredrar Cherson, därför att de då lättare kan komma hem.

Västerviksgruppen överlämnar böcker till skolan

Från Gammalsvenskby tar vi den gamla vägen över Berislav. Vi stannar till vid den judiska kyrkogården, innan vi tar oss in i gatueländet i själva staden. Standarden på gatunätet har knappast undergått några större förändringar under mina snart tjugo år som besökare. Trots allt lyckas vi komma till Blåkyrkan, som emellertid inte är öppen utan vi för nöja oss med dess iögonenfallande exteriör.

Viktor Norberg åker med oss så långt han kan och stiger inte av förrän vi i Nova Kachovka just skall ta av mot Armjansk. Viktor har återhämtat sig från sin sjukdom för något år sedan och ser riktigt välmående ut. Han avstår från starkare drycker. Han har varit till stor nytta under besöket och har ofta sett till att de äldre blivit hämtade.

De enda jag inte hunnit med att besöka är Viktor Buskas och hans familj. Men Paulina väntar nu deras fjärde barn. Det är tydligt att man lever upp till Viktors yttrande att han är beredd att ta emot alla barn som Gud behagar ge honom. Tyvärr verkar han inte ha uppskattat sina värmländska gynnares önskemål om att deras gåvor framför allt skall komma Paulina till del. Sedan mitt förra besök har han inte hört av sig till dem.

På vägen mot Krym stannar bussen för att laga ett av bakdäcken. Det går förvånansvärt fort. Kanske ändå inte så underligt med tanke på all den trafik och alla de äldre bilar som kör omkring på de ukrainska vägarna. Beredskapen för reparationer måste vara hög. Det är inte överallt som bilparken är så lyxig som i huvudstaden Kyjiv. Vi passar på att göra rent rutorna så att vi får litet bättre sikt.

Hösten har inte kommit så långt på Krym. Ännu står många träd gröna och gräset är på sina ställen fortfarande friskt. Längs vägen sälj honung, en vanlig syn på halvön.

Mellan Simferopol och Jalta har bussen påtagliga svårigheter att ta sig fram. Motor vill inte dra. Långa sträckor nästan kryper vi fram. Som tur är går vägen oftast nedåt, så att bussen kan rulla lättare. Det börjar mörkna, men vi har hjälp av världens längsta trådbusslinje. Vi kan följa elledningarna in mot Jalta och efter att ett par gånger ha frågat oss fram, når vi utan några som helst felkörningar fram till det mycket centralt belägna hotellet, Bristol. Det ligger bara en stenkast från strandpromenaden. Det skall visa sig vara ett alldeles förträffligt hotell men en förvånansvärt god

service. Ett ytterligare plus är naturligtvis det milda och soliga vädret i Jalta, kanske upp mot tjugo grader. Så kommer det att vara under hela vår korta vistelse på Krym.

På sluttningarna av de vita kalkstensbergen ligger detta sägenomspunna semesterparadis. Det är kalken som förenar vårt första mål, Odesa, med vårt sista. Men kontrasterna mot Gammalsvenskby är i vissa avseenden enorma. Men även där används den gula byggnadsstenen från Krym. Så de tre platserna har något gemensamt, trots allt.

På väg ned till Livadija

Förmiddagen ägnar vi åt Livadija, det gamla tsarpalatset, där Sovjetunionens, Förenta staternas och Storbritanniens ledare möttes i februari 1945 till den så kallade Jaltakonferensen, som drog upp gränserna för det framtida Europa. Det är inte utan att man fortfarande känner historiens vingslag. Vi kan se de små spartanska stolarna som Stalin, Roosevelt och Churchill satt på, när de undertecknade slutdokumentet och den stora salen där förhandlingarna fördes. Roosevelt fick förmånen att bo i Livadija och både det rum där han sov och det där han åt förevisas. När konferensen hölls var svenskarna från Gammalsvenskby ännu i Tyskland och visste inte vad som väntade dem vid återkomsten till Sovjetunionen. Man kan i souvenirbutiken köpa en kopia av Pravda från den 13 februari med det klassiska fotot av de tre stormaktsledarna. Det visar Stalins förslagenhet, då han, trots att han själv är värd, låter Roosevelt sitta i mitten. Att han blev rikligt belönad tillhörde historiska självklarheterna.

Huvudbyggnaden uppfördes under endast sjutton månader och har 166 rum, en del med utsökta paneler av olika träslag. Under kommunisttiden var Livadija sanatorium, men nu har byggnaden återställts till sitt ursprungliga skick. Palatset är ett litet arkitektoniskt mästerverk med många små pärlor till rum. Inte minst den bedårande utsikten över Svarta havet imponerar. Störst intryck på mig gör ett rum klätt i trä från idegran med en liten flygel och fönster mot både havet och bergen. Det måste kännas alldeles särskilt att musicera i en sådan miljö.

Livadija är väl ett av de vackrast belägna palatsen i världen. Det är inte så underligt att president Roosevelt gärna vill köpa anläggningen. Naturligtvis fick han ett nej. Vilket land skulle vilja avhända sig ett sådant komplex?

Utsikt från ett av rummen

På eftermiddagen tar några av oss kabinbanan upp på berget, där vi bjuds en vidunderlig utsikt över Jalta och Svarta havet. På vägen upp passerar vi Aleksandr Nevskijkatedralen med dess förgyllda lökkupoler. Den byggdes 1903 och dess arkitekt var N. Krasnov, samme man som ritade Livadija. Från banan syns också en annan av hamnens blickfång, argonautskeppet med sin restaurang, kallad Gyllene skinnet, med anspelning på den grekiske hjälten Jason. När vi kommit ner och väntar på resten av sällskapet kommer Erik och jag i samspråk med några lätt förfriskade som tillhör personalen på en restaurang. De känner till Göteborg, även om de aldrig varit där.

Aleksandr Nevskijkatedralen från kabinbanan

De flesta av oss tar på onsdagsförmiddagen bussen till Sevastopol och kan konstatera att Krym har en föredömlig kollektivtrafik, där bussarna mellan Jalta och den berömda flottstaden går varje halvtimme. Priset för en enkelresa, 25 hryvnia, gör inte saken sämre. Det kända yttrandet att resan är målet gäller i hög grad om denna bussfärd. Vi följer nämligen på hög höjd kustlinjen och utsikten som erbjuder sig är minst sagt magnifik. Vi märker hur kusten håller på att exploateras. Strandhotellen skjuter som svampar upp ur marken. Ibland har den arkitektoniska fantasin skördat eleganta frukter. Men de slår inte de överdådiga naturscenerierna, klippformationerna och det solbelysta, azurfärgade havet. När vi lämnar kusten tar de höstfärgade bergssluttningarna njutningsfullt över med sina nästan kvinnliga former.

Rundade berg på vägen till Sevastopol

Vid busstationen i Sevastopol byter vi till stadsbussarna som efter en lång färd tar oss fram till det under resan plötsligt påkomna målet, Chersones, den ursprungligen grekiska staden på ett av näsen utanför Sevastopol. Staden har sitt namn efter det grekiska ordet för halvö. Det var här som storfursten Vladimir år 988 enligt traditionen lät döpa sig. Därmed kan man kanske säga att här stod Rysslands vaggga, eftersom det året räknas som det heliga Rysslands födelseår.

Vi guidas runt bland ruinerna av en vacker ung kvinna, guldglänsande sminkad som sig bör i en sådan klassisk omgivning, där grekisk amfiteater liksom judisk synagoga avlösts av kristen kyrka.

Amfiteatern i Chersones

Mosaiker med stark religiös symbolik konkurrerar med vågor från ett näraliggande hav, som vi för första gången kommer nära inpå livet. En av symbolerna för Chersones är den kyrkklocka som 1776 gjöts av erövrade tyska kanoner. Den togs under Krymkriget som byte av fransmännen, som förde den till Paris. Den hittades så småningom 1913 i Notre Dame och kom den sjätte december samma år tillbaka till Sevastopol. Den tjänstgjorde som mistlur för sjöfarten och kallas därför "mistklockan".

Tsar Aleksandr II lade 1861 grundstenen till Vladimirkatedralen i Chersones. Den stod sedan färdig 1892 men var stängd i 34 år under kommunisttiden. Under Andra världskriget skadades den emellertid svårt och återuppbyggnadsarbetet kom igång först efter Ukrainas självständighet.

Katedralen kunde invigas 2004. Ikonostasen är påtagligt modern. Det råder fotograferingsförbud men jag får av en dam tillåtelse att ta ett kort. Det behagar inte en annan kvinna som kommer rusande och ger mig en formidabel utskällning. Dessutom anmärker hon på att jag gör korstecken på katolskt sätt, en styggelse för en ortodox kristen. Det hjälper inte att jag försöker säga att det kanske inte passar sig att gå till angrepp i en kyrka. Jag borde ju ha vetat bättre.

Vladimirkatedralen

Vi middagen på kvällen blir de som sitter i hotellets restaurang plötsligt bjudna på vin av en som säger sig vara en av borgmästarna i Jalta. Han önskar oss på typiskt ryskt sätt, hälsa, lycka och vänskap.

När vi i ottan stiger upp och kommer ner i lobbyn med packningen, har personalen kaffe och te i beredskap och dessutom får var och en ett rejält tilltaget frukostpaket. Det finns ingen annat att göra än att skriva "utmärkt" på den utvärderingslapp som en av receptionisterna i sista minuten sticker fram.

Efter en tankning får bussen nytt liv och chauffören kan köra helt normalt igen, vilket gör att vi i relativt god tid når fram till flygplatsen och den Airbus från Turkish Airlines som skall ta oss till Istanbul för vidare befordran till Stockholm. Egentligen finns det ingen anledning till oro. Trådbussarna trafikerar sträckan så ofta att de skulle kunna ta oss till Simferopol i tid om vår egen buss fallerar.

Till skillnad från flera västerländska flygbolag serverar Turkish gratis mat till alla passagerare. I ett av våra bagage upptäcker säkerhetskontrollen en liten kniv som de vid första genomsökningen av väskan inte lyckas hitta. Men man ger sig inte utan kan slutligen triumferande visa upp och lägga beslag på den lilla tingesten. Trots förlusten kan vi nog vara glada över att man människor och apparatur på flygplatser är tillräckligt skarpsynta. Under uppehållet på flygplatsen Atatürk delar vi väntsalen med många pilgrimer på återfärd från Mecka. De flesta av dem skall till Senegal. Deras reningsceremonier, utförda på toaletterna, tar litet tid. Men i Gammalsvenskby hade de alla gånger tagit betydligt längre tid i anspråk.

Så kommer vi efter en tre timmar flygfärd åter till Arlanda och kan ta avsked av varandra, innan vi sprids ut över Sverige.